

Zápis

z obhajoby disertační práce pana PhDr. Jana Chodějovského

konané dne 8. 9. 2011

téma práce: „Lužice v plánech na vybudování nového Československa. Velké naděje a rychlé vystřízlivění českých slavistů.“

přítomní:

prof. PhDr. Eduard Maur, CSc. (předseda komise), prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (školitel), doc. PhDr. Karel Novotný, DrSc., doc. PhDr. Magdaléna Pokorná, Ph.D., doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D., doc. PhDr. Jaroslav Šebek, Ph.D., PhDr. Jan Zdychinec, Ph.D., doc. PhDr. Josef Harna, CSs. (oponent), doc. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D. (oponent), PhDr. Daniela Brádlarová, Ph.D., (zapisovatelka), PhDr. Jan Chodějovský (kandidát)

Předseda komise prof. E. Maur. zahájil obhajobu a představil přítomným kandidáta. Následně předal slovo školiteli, aby promluvil o průběhu studia kandidáta.

Prof. R. Kvaček svou řeč uvedl sdělením, že spisovatel Ludvík Vaculík pojmenoval jeden ze svých textů Český sen a Josef Kainar napsal báseň, která ho zaujala a která nese stejný název – Český sen. Kandidát napsal práci na téma, která by snesla pojmenování český sen, ale oněch snění týkajících se rozlohy nového státu vznikalo více. Samotný vznik československého státu nebyl samozřejmostí. Vše bylo dáno specifickými faktory, vytvořenými historickou situací. Příležitost, která se vytvořila vznikem Československa, umožnila několika málo lidem snít i sen, že by k novému státu mohla být přičleněna i Lužice. Ale sen o Lužici zůstal jen snem, který patří k atmosféře, charakterizující české národní ideové myšlení před I. světovou válkou a ve chvíli, kdy mírová konference vytvářela podobu Evropy a světa vůbec.

Kandidát se ujal tematiky, která je dle soudu prof. R. Kvačka velmi náročná, vzhledem k tomu, že není mnoho odborníků, kteří o ní něco vědí. A ti jsou neobyčejně nároční nejen na sebe, ale i na ostatní, kteří se tímto problémem zabývají.

Náročnost je podle prof. R. Kvačka vlastní i kandidátovi. Patří k těm, kteří na tématu pracují velmi odpovědně, místy až úzkostlivě odpovědně. Nebylo mu vlastní, aby na začátku vytvořil rozmáchlé interpretační gesto. Nejprve musel materiál poznat, a pak teprve s tématem přijít do užšího kontaktu. Tak vznikala práce, která má samozřejmě i svá úskalí v samotné tematice. Vnitřní úskalí v tom, že není tolik badatelů, kteří tematiku zvládají filologicky a v širších souvislostech, a kteří jsou schopni se do ní ponořit tak, že jsou s ní plně zajedno. Pro autora bylo místy náročnější uchopit to téma, které již bylo probádáno.

Hlavním těžištěm práce je mírová konference v Paříži a co jí předcházelo. Dále pak repetice po II. světové válce, která je ale zamlklá a nesmělá. Prof. R. Kvaček si četl práci kandidáta s potěšením a poznáním. O řadě věcí do té doby nevěděl, takže se v mnohém poučil. Což je pozitivum, protože každá práce má přinášet nové poznatky, a to se zde splnilo.

Prof. E. Maur poděkoval prof. R. Kvačkovi a krátce členy komise seznámil s kandidátovou biografií - kandidát absolvoval magisterské studium na Pedagogické fakultě UK v Praze, obor dějepis-občanská výchova 1993–1999, studium zakončil diplomovou prací „Uprchlíci z českého pohraničí po mnichovu 1938“. V r. 2000 nastoupil do Archivu AV ČR, r. 2002 složil rigorózní zkoušku na Pedagogické fakultě UK v Praze, r. 2003 zahájil postgraduální studium na Filozofické fakultě UK v Praze, Ústavu českých dějin.

Následně předseda komise předal slovo kandidátovi.

Kandidát představil členům komise svou disertační práci „Lužice v plánech na vybudování nového Československa. Velké naděje a rychlé vystřízlivění českých slavistů.“ věnující se problematice připojení Lužice a připojení k ČSR nebo zajištění lužickosrbské autonomie. Konstatoval, že se jedná o marginální téma, mající v dějinách ČSR podružnou roli i vzhledem k tomu, jak jednání o Lužici dopadla.

Na úvod nastínil základní témata: jaké byly jeho cíle, jaké prameny a literaturu použil a které klíčové problémy chtěl vyřešit.

Jeho cílem bylo objasnit hlavní momenty vývoje lužické a potažmo i celkově slovanské otázky při vzniku samostatného Československa. Motivaci jednotlivců a skupin, které usilovaly o připojení Lužice k novému státu, stejně jako faktory, které zapříčinily neúspěch původních idejí a představ.

V úvahách o budoucnosti československého státu a jeho územní podobě měla Lužice specifickou roli tím, že mnohem častěji než u státníků se lužická otázka objevovala v pojednáních a přednáškách českých vědců, kteří z různých pohnutek podporovali myšlenku připojení území Lužice k novému státu. A to byl, vedle nutnosti přizpůsobit téma práce výzkumnému záměru mého pracoviště, jeden z důvodů proč se na počátku rozhodl co nejvíce akcentovat podíl vědců na formování podoby československého státu.

Ale s tímto pohledem kandidát nevystačil vzhledem k nedostatku pramenů, které by tyto aktivity odborníků dokumentovaly. Bylo nutné zkusit konfrontovat tyto odborné představy s názory československé politické reprezentace na podobu Československa a vztahy s Lužicí. Poznat, co skutečně ovlivňovalo politiky a jaké byly jejich myšlenkové pochody, ale také nebylo vždy možné, chybí potřebné ego-dokumenty. Ani u E. Beneše a K. Kramáře nemáme v oficiálních pamětech toto období 1918-1919 podchyceno – pravděpodobně neměli čas zapisovat si osobní poznámky, respektive se tyto nedochovaly.

Jako určitá kompenzace mu posloužila korespondence, která je zachována a editována. Neexistuje však korespondence mezi E. Benešem a T. G. Masarykem ve dnech, kdy přednesl územní požadavky státu.

Zásadním pramenem pro toto téma a vlastní práci je deník A. Černého, jednoho z členů československé delegace a osoby, která se společně s J. Kaprasem nejvíc angažovala ve věci připojení Lužice nebo alespoň dosažení určitého stupně autonomie pro Lužické Srby.

Osobní pohled potom doplňují materiály úřední povahy z archivních fondů Edvard Beneš (uložené v Archivu Ústavu T. G. Masaryka), Pařížský archiv 1918–1921, Mírová konference a reparace 1918–1938 (uložené v Archivu ministerstva zahraničních věcí) a Předsednictvo ministerské rady Praha (uložené v Národním archivu).

Pro meziválečné období byly kandidátovi základním pramenem především tiskoviny Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze a Společnosti přátel Lužice vzhledem k tomu, že archivní fond spolku představuje jen zlomek z původní agendy. A osobní fondy činovníků spolku jsou buď neuspořádané, nebo v nich chybí materiály dokumentující veřejnou činnost, které by

pro tuto práci byly nejdůležitější. Všechny uvedené archivní fondy se nacházejí v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Již zmiňovaný fond A. Černého potom obsahuje také dokumentaci k memorandu evropských slavistů Společnosti národů, které bylo organizováno v letech 1921-1922.

Při zpracovávání období po roce 1945 kandidát využíval především sekundární literaturu a archivní dokumenty z fondů Ministerstvo vnitra I – Hraniční spisy 1918–1953 (uložený v Národním archivu), Kancelář prezidenta republiky (uložený v Archivu Kanceláře prezidenta republiky) a znovu z fondu Edvard Beneš. Pro období po roce 1945 totiž chybí dokumentace činnosti Společnosti přátel Lužice vzhledem k tomu, že spisový materiál se spolu s osobními materiály jejího předsedy Z. Boháče nedostal do archivu, ale zůstal v držení rodiny.

Musel nicméně pominout obrazové dokumenty – k otázce koncipování hranic Československa sice existuje i bohatý mapový materiál, ale narazil na problém s přesnou datací a určením autora vzhledem k tomu, že naprostá většina map postrádá popisky. Navíc pro každou oblast se dochovalo množství různých variant řešení průběhu hranic aniž by k těmto mapám existovala průvodní dokumentace, takže je takřka nemožné rekonstruovat genezi problému a určit pořadí v jakém konkrétní mapy, respektive návrhy, vznikaly.

Základní otázkou, kterou si kandidát položil, bylo obecné usilování o Lužici a podíl vědců na něm a toto se dále pokusil komparovat se způsobem, jakým přistupovala k Lužici a dalším územím, která se měla stát součástí státu, oficiální československá reprezentace. Přiznal, že to však je porovnávání nesouměřitelného, ostatně pro každé území se používala jiná argumentace. Někde právo sebeurčení a jinde historicko-právní princip.

Nepříliš pozitivním bylo zjištění, že sami odborníci byli v zájmu potřeb politiků ochotní a schopní interpretovat data tak, aby pro českou stranu vyznívala co nejpříznivěji.

Situaci po 2. světové válce měl být původně věnován jen epilog, vlastní studie měla končit rokem 1922, kdy vyznělo naprázdno memorandum evropských slavistů adresované Společnosti Národů. Nicméně rozrostl se v samostatnou kapitolu, když kandidát došel k závěru, že podobnost průběhu jednání o lužické otázce v letech 1945-46 a o 26 let dříve přesně vystihuje podstatu celého problému. I nyní měly rozhodující slovo světové velmoci a jejich zájmy a nikoli obecné principy nebo přání národů a argumenty vědců. Znovu se tak nepodařilo dosáhnout cíle, který si alespoň na počátku společně vytyčili Lužičtí Srbové i jejich čeští podporovatelé i když se zdálo, že by se připojení mohlo podařit a Lužice by se mohla vymanit ze svazku s Německem a dostat se pod

patronát ČSR nebo Polska. Důvod byl prostý – vítězný Sovětský svaz upřednostňoval udržení stávajícího statu quo, neboť tak mohl i mnohem lépe využívat hospodářský potenciál Lužice. Ostatně podpora lužické věci ze strany české diplomacie nebyla intenzivní, dokonce lze říci, že byla ještě slabší než v roce 1919. Podporu Lužici nahlas vyslovovala jen část veřejnosti a intelektuálové, konalo se několik velkých manifestací za připojení Lužice. Ale opět byla Lužice, stejně jako další požadovaná území, jen politikum. Posloužila jako věc, která byla vyměněna za celistvost Čech. Jen s tím rozdílem, že zatímco po 1. světové válce se jednalo o udržení pohraničních území Čech osídlených německým obyvatelstvem, po té následující šlo o získání souhlasu s vysídlením tohoto obyvatelstva.

Následně bylo předáno slovo oponentům.

První promluvil doc. J. Harna. Ve stručnosti charakterizoval kandidátovu práci prezentující tři dílčí otázky – problém Lužice na pařížské mírové konferenci, podporu kulturních a emancipačních snah Lužičanů ze strany Československa v meziválečném období a opětné oživení nadějí na národní emancipaci a jejich nové ztroskotání po 2. světové válce. Kandidátova práce zaujme hloubkou zaujetí a jasným řazením myšlenek jimiž prezentuje své závěry. Pozitivně hodnotil také kultivovaný jazyk a zařazení tématu do širšího kontextu.

Poznamenal, že kandidát byl však natolik zaujat komplexem zápasu o prosazení hranic, že se pak v některých obsáhlejších pasážích trochu ztrácelo samotné téma.

Ocenil kandidátův kritický pohled na postoj Beneše i to, že chápe ministrův realistický přístup a pragmatismus. Postrádal jen širší interpretaci názorů a činnosti lužických zástupců v Paříži. Zároveň mu připadalo, že se kandidát příliš podrobně rozepisuje o přípravách na mírová jednání, kterým je již v literatuře věnován dostatek prostoru.

Po 2. světové válce se zdálo, že svitla nová naděje, ale kandidátovi se podařilo zachytit nepříznivé faktory, které zapříčinily opětovný neúspěch snah o řešení lužické otázky a vůči kterým měl pasivní přístup české politiky jen druhořadý význam.

Práci považoval za vysoce profesionální.

Poté promluvil druhý oponent doc. P. Kaleta.

Vyslovil lítost nad tím, že v předkládané práci nebylo věnováno více prostoru situaci po roce 1945, které se v českém prostředí doposud netěší příliš velkému badatelskému zájmu. Naproti

tomu v Rusku a Polsku je řada badatelů, kteří se věnují vztahům Čechů a Lužických Srbů v tomto období. Samotnou práci hodnotil jako strukturálně velmi dobře postavenou, totéž se týká i metody práce. Poukázal jen na drobnosti – především problematickou ortografii lužickosrbských vlastních jmen a názvů institucí, kde kandidát používá často zastaralou formu psaní a nesjednotil způsob psaní jmen. Také zaměňuje často termín lužickosrbský za lužický, ačkoli v případě, že se jedná nikoli o územní ale národnostní záležitost, je nutno psát lužickosrbský. Ale to oponent považoval za marginální nedostatky.

Doporučil další odbornou literaturu, na kterou kandidát pozapomněl, ale připojil se ke konstatování předchozího oponenta, že práce je opravdu zdařilá syntéza, k níž nemá zásadních výhrad. Považoval ji za práci, která může prohloubit znalosti slavistů a historiků k tomuto tématu, přičemž její autor prokázal schopnost analytické a syntetické práce.

Následně dostal slovo kandidát J. Chodějovský.

Souhlasil s připomínkami, sám viděl problém již v samotné marginálnosti tématu a způsobu, jak je k němu nutno přistupovat. K výtce, že se některých dlouhých pasážích vzdálil ústřední myšlence a pouští se často do detailních popisů, poznamenal, že toto je dáno skutečností, že je víc archivářem, byť jen praxí, než historikem. A nechává se tak často strhnout pramenem a jeho jazykem. Proto si také neodpustil zařadit do textu veškeré, i když v mnoha případech i vedlejší, dosud neznámé informace k tématu. Snažil se je však v maximální míře přesunout do poznámkového aparátu, aby to nečinilo text nestravitelným pro čtenáře.

On sám se, analogicky k užívání termínů lužický a lužickosrbský, potýkal s problémem jakým způsobem naši zástupci nebo experti nakládali s termínem český nebo československý. V té době nebyla realita Československa zažitá a uvažovali tak většinou v intencích českého. A stejně tak byl dobově často užíván i termín lužický, protože v úvahách o úpravách hranic Československa šlo především o území Lužice, tedy záležitost geografickou.

Diskuse:

Diskusi zahájila doc. J. Čechurová, která položila otázku proč považuje kandidát otázku Lužice za marginální téma.

Kandidát odpověděl, že je to patrné například z toho, že po koridoru k Jadranu to bylo druhé nejméně protěžované téma.

Doc. J. Harna souhlasil s charakterizováním československých územních požadavků za „český sen“. Konstatoval že autor práce předkládá argumenty pro naplnění tohoto „snu“ a že z geografického hlediska to bylo nereálné. On sám soudí, že by bylo možné dosáhnout aspoň autonomie z hlediska etnologického. Ale vzhledem k vývoji Německa po roce 1933 by to vzalo za své. Za jediné možné řešení považoval po roce 1945 připojení Lužice k Polsku.

Položil dotaz zda se na pařížské mírové konferenci již od počátku požadovalo jen připojení k ČSR nebo už tehdy existovaly různé varianty řešení.

Kandidát odpověděl, že se začalo s maximalistickým požadavkem na připojení ke státu a pak se požadavky postupně snižovaly až to skončilo u snahy o zajištění alespoň kulturních, jazykových a náboženských práv.

Dr. J. Zdychinec poukazoval na to, že je zajímavé, kdy se začal prosazovat termín Lužice místo původního rozdělení na Horní a Dolní Lužici. Dále položil otázku, co bylo použito jako první argument pro nárokování Lužice. Zda národnostní princip nebo tradiční státoprávní historické vztahy.

Kandidát odpověděl, že v případě Lužice již od počátku byly používány tři argumenty. Jan Kapras a další se snažili prosadit historicko-právní kontext. Další byl národnostní princip (slovanství) a v případě neúspěchu připojení Lužice k ČSR princip práva na sebeurčení a vznik samostatného státu.

Dále byla položena otázka jakou důležitost měla pro Beneše otázka Lužice oproti ostatním územním požadavkům. A jak k ní přistupoval.

Kandidát odpověděl, že problematika Lužice byla pro Beneše na okraji zájmu, přistupoval k ní čistě pragmaticky a aktivně ji nevyzvedával. Beneš jen předložil záležitost Lužice k řešení, ale územní požadavek nevznesl. Lužická delegace sice byla součástí naší delegace, ale Beneš moc nechtěl, aby se příliš samostatně projevovali a jednali. Větší prioritu pro něj měla otázka těšínského Slezska.

Doc. K. Novotný položil otázku jestli požadavek územního zisku Lužice po II. válce nebyl nereálný už kvůli tomu, že se zvýšil počet německých obyvatel na jejím území. Novotný upozornil na to, že v případě Kladska E. Beneš přímo sliboval, že dojde-li k jeho připojení nebude tamní německé obyvatelstvo odsunuto, protože se neprovinili proti republice. Analogická situace by mohla nastat i v Lužici.

Kandidát odpověděl, že to samozřejmě muselo při rozhodování hrát roli. Uprchlíci a vysídlení z pohraničí většinou neodcházeli do hloubi Německa, ale usazovali se blízko hranic. a z toho důvodu se po roce 1945 výrazně zvýšil počet Němců v Lužici a v případě jejího získání by to znamenalo velký problém.

Doc. P. Kaleta konstatoval, že svůj podíl na neúspěchu snah o lužickosrbskou samostatnost nebo autonomii měl i fakt, že v 19. století se v Lužici neobjevila žádná odbojová skupina a Lužičtí Srbové nebyly až do 1. světové války politicky zralým národem a neměli silné zahraniční reprezentanty. A sami byli po celou dobu loajální vůči Sasku. Na konferenci se vydali na vlastní pěst jen dva zástupci Srbů. Požadavky předkládali především J. Kapras a A. Černý, nikoliv sami Srbové. E. Beneš si byl dobře vědom této situace, takže pouze na mírové konferenci přednesl referát o Lužické záležitosti, ale nepřikládal tomu zásadní význam.

Doc. J. Harna zmínil, že existuje několik memorand připravených E. Benešem pro mírovou konferenci a otázal se, zda se v nich objevuje přímo požadavek připojení Lužice nebo pouze nutnost řešit otázku lužického národa v novém uspořádání poválečné Evropy.

Kandidát odpověděl, že tištěných memorand ve věci Lužických Srbů existuje několik a v každém je akcentováno něco jiného. E. Beneš sám často podněcoval A. Černého, aby se obrátil na Lužické Srby s výzvou k přípravě petiční akce. Sám ministr Beneš chtěl stylizovat text petice. Vázla však komunikace mezi E. Benešem a lužickosrbskými zástupci a vždy, když jim bylo avizováno jednání v otázce Lužice, dozvěděli se opožděně, že se nakonec místo Lužice řešilo jiná témata. Ale i když to dopadlo nepříznivě a sám A. Černý se několikrát sám sebe tázal, zda s nimi československá reprezentace nehraje nepoctivou hru, nikdy na E. Beneše nezanevřel. Černému naopak stačilo jedno nepřímé podezření, že K. Kramář nepodporoval lužickou otázku k tomu, aby ho nenáviděl.

Doc. K. Novotný položil otázku jaký smysl mělo po II. světové válce lužické gymnázium ve Varnsdorfu a co to znamenalo ve vzájemných vztazích s Lužickými Srby.

Kandidát odpověděl, že šlo o pokračování podpory z české strany. Podpora tu byla vždy již od roku 1919, ale později se muselo upustit od všeho co by souviselo s politikou. Kulturní výměna ale probíhala stále.

Prof. R. Kvaček řekl, že chápe proč v dobových textech a i práci samotné je užíván často termín „lužický“ i tam, kdy měl být správně „lužickosrbský“. Výraz „lužický“ je podle jeho soudu významnější – napovídá na historicko státoprávní skutečnost. Termín „lužickosrbský“ snižoval význam jen na národnostní problém. Ostatně i sami Francouzi používali termín „republika česká“ v podobě „République de Bohême“ a ne „republika československá“, protože tento termín neměli zažitý.

Prof. R. Kvaček dále komentoval Benešovu pragmatičnost. Doma byli nedostatečně informováni co se v Paříži dělo, kupříkladu se nevědělo, že E. Beneš nabízel odstoupení některých výběžků u kterých soudil, že je nebudeme potřebovat.

Tím byla diskuse ukončena a všichni přítomní, kteří nebyli členy komise, opustili jednací místnost.

Komise navrhla udělit kandidátu titul doktor (Ph.D.)

Zapsala: PhDr. Daniela Brádlarová, Ph.D.

Podpis předsedy komise: